

משה, ר' אליעזר ופרה אדומה

ירושלמי מסכת מגילה פרק ג הלכה ה – פרשת פרה קודמת

רבי לוי בשם רבי חמא בר חנינה: בדין הוא שתקדום החודש לפרה.¹ שבאחד בניסן הוקם המשכן ובשני נשרפה הפרה. ולמה פרה קודמת? שהיא טהרתן של כל ישראל.²

פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פרשה ד – משה צופה את ר' אליעזר³

ר' אחא בשם ר' יוסי בר' חנינה: בשעה שעלה (משה) לשמי מרום שמע קולו של הקב"ה יושב ועוסק בפרשת פרה ואומר הלכה משם אומרה: "ר' אליעזר אומר: עגלה בת שנתה ופרה בת שתיים".⁴ אמר משה לפני הקב"ה: ריבון העולמים, העליונים והתחתונים ברשותך ואתה יושב ואומר הלכה משמו של בשר ודם! אמר לו הקב"ה: משה, צדיק אחד עתיד לעמוד בעולמי ועתיד לפתוח בפרשת פרה תחילה: "ר' אליעזר אומר עגלה בת שנתה ופרה בת שתיים". אמר לפניו: ריבון העולמים, יהי רצון שיהא מחלציי. אמר לו: חיידך שהוא מחלצידך, הדא הוא דכתיב: "ושם האחד אליעזר"⁵ - ושם אותו המיוחד אליעזר.⁶

שכל טוב (בובר) שמות יח ד פרשת יתרו – בין משה לציפורה

"ושם האחד אליעזר". לא נאמר ושם השני, אלא ושם האחד אליעזר - זה מיוחד לצפורה, וזה גרשום מיוחד למשה.⁷

פסיקתא רבתי יד פרשת פרה – מעשה והלכה שלא כר' אליעזר

למדנו רבינו: פרה אדומה כשהייתה נעשית, אם היה מותר לישראל ליקח מן הגוי? כך שנו רבותינו: "אין לוקחים פרה אדומה מן הגוי כדברי ר' אליעזר וחכמים אומרים לוקחים".⁸ ומה טעמו של ר' אליעזר שאמר אין

¹ שיש לקרוא תחילה את פרשת החודש הזה לכם, בשבת שבה מברכים את חודש ניסן, ובשבת שאחריה את פרשת פרה אדומה שהרי יש די זמן לטהר גם טומאה חמורה שדורשת שבעה ימי הזאה וטהרה. וטהרה זמן רב לפני החג אולי גם לא טובה.

² פתחנו בכבודה של פרשת פרה שהיא "טהרתן של ישראל". כך לכתחילה. אך בדיעבד, דווקא בפסח נקבע הכלל "טומאה דחוויה בציבור" (פסחים פ ע"א) וזו הייתה טעותו של חזקיהו שדחה את הפסח ל"חודש השני" ועיבר ניסן בניסן על מנת שהעם יספיק להיטהר (דברי הימים ב פרק ל, ברכות י ע"ב). ועדיין, קפצה לה פרשת פרה והקדימה את פרשת החודש כמבשרת חג הפסח.

³ זו הפסקא המוקדשת לפרשת פרה. כך גם פסקה יד בפסיקתא רבתי שציטיטה ממנה מובאת להלן. מחוץ לפסיקתאות אלה, נמצא מדרש זה, בשינויי נוסח קלים, גם במדרש במדבר רבה יט ז ומדרשי תנחומא על פרשת חוקת.

⁴ תחילת מסכת פרה בסדר טהרות, פרק א משנה א.

⁵ שמות יח פסוקים ג-ד: "...שם האחד גרשום ... ושם האחד אליעזר ...", למה לא "ושם השני אליעזר"? אלא, "אחד" במובן "מיוחד". ומהבן גרשום יצא יהונתן שהיה הכהן של פסל מיכה. ראו דברינו [פסל מיכה](#) בדפים המיוחדים.

⁶ ר' אליעזר בן הורקנוס היה מגדולי הדור: "בור סיד שאינו מאבד טיפה", "אם יהיו כל חכמי ישראל בכף אחת ור' אליעזר בן הורקנוס בכף שנייה - מכריע את כולם" (אבות ב ח), "דומה לארון הברית" (שיר השירים רבה א ט), ועם זאת, קיצוני בדעותיו, אינדיבידואליסט ומקפיד לפסוק אך ורק מהמסורת: "מימי לא אמרתי דבר שלא שמעתי מרבותי" (סוכה כח ע"א). מבית שמאי היה ודאי אין הלכה כמותו: "פעם אחת שכחו ולא הביאו איזמל מערב שבת, והביאוהו בשבת, והיה הדבר קשה לחכמים: היאך מניחין דברי חכמים ועושין כרבי אליעזר. חדא - דרבי אליעזר שמותי הוא" (שבת קל ע"ב). והשיא כמובן במחלוקת [תנורו של עכנאי](#). ראו גם [דף מורחב על דמותו](#) בדפים המיוחדים. גם במקרה שלנו, בדיון אם ניתן לקחת פרה אדומה מגוי, אין הלכה כמותו אלא כחכמים: אבל משה מזדהה (מזוהה) דווקא עם ר' אליעזר בן הורקנוס! ראו גם במקבילה של מדרש זה בפסיקתא רבתי למאיר איש שלום, שמשה ור' אליעזר הם בין הבודדים (היחידים?) שזכו שמסכת מתחילה בשמם: משה במסכת אבות: "משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע וכו'"; ור' אליעזר כאן במסכת פרה. (ראו שם שהוא מזכיר גם מסכתות שמתחילות ב"שמאי" אבל לא מחשיב אותן). ראו גם שהביטוי "ייקוב הדין את ההר" נזכר פעמיים בכל התלמוד הבבלי: סנהדרין ו ע"ב כשיטתו של משה בעשיית הדין; ובמסכת יבמות צב ע"א כשיטתו של ר' אליעזר בדין חטאת. מה פשר זהות זו שבין משה לר' אליעזר בן הורקנוס (המכונה גם "הגדול")?

⁷ לפני שנמשיך ונגלוש לעסקי פרה אדומה, נעשה אתנחתא קלה בזיהוי של ר' אליעזר עם משה (או ההפך) ונפנה לספר שמות לסיפור בניו של משה. מדרש זה חולק על המדרש הקודם ועורך חלוקה ברורה של הבנים בין ההורים: אליעזר - מיוחד לציפורה שמלה אותו, וגרשום - מיוחד למשה. והדברים קשורים כמובן לסיפור בדרך במלון שמשה השתהה במילת בנו השני אליעזר, ואילו ציפורה הזדרזה למול אותו. וכפירוש פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות ד כה: "ותקח צפורה צור, שהיתה רזיזה כצפור". אליעזר מיוחד לציפורה וגרשום מיוחד למשה. האם בגלל שהתירשל במילת אליעזר בנו, מתחבר משה לתנא שנקרא בשם זה? האם רומז כאן המדרש למכילתא שמשה נשבע ליתרו שבנו הראשון יוקדש לעבודה זרה ואולי אפילו לפסל מיכה? אלה עניינים אחרים עליהם הרחבנו לדון בדברינו [השבועה שנשבע משה ליתרו](#) וכן [בדרך במלון](#) בפרשת שמות. ראו גם דברינו [ציפורה ומשה](#) בפרשת יתרו, וכן [פסל מיכה](#) במיוחדים. נחזור לעסקי פרה אדומה, למשה ור' אליעזר בן הורקנוס.

⁸ מסכת פרה פרק ב משנה א: "... ר' אליעזר אומר: אינה נלקחת מן הגויים וחכמים מכשירים" ובהמשך המשנה שם משמע שר' אליעזר מחמיר על כל קורבנות ציבור שאין לוקחים מן הגויים. הרחבה/החמרה זו של ר' אליעזר היא משום שהגויים חשודים שנוהגים ענייני עבודה זרה ואף ענייני ערוה, שעל שניהם נאמר בתורה לשון "השחתה", עם בהמותיהם. ראו פירוש קהתי שם. והובאו הדברים באריכות במסכת עבודה זרה דפים כב-כג, תחילת פרק אין מעמידין (אין לנו תלמודים על מסכת פרה). ראו המשנה שם

לוקחין פרה אדומה מן עכו"ם? מפני שהעכו"ם חשודים על העבירות ולהחטיא את ישראל.⁹ א"ר פנחס הכהן בן חמא שאמר בשם רבותינו: מעשה היה שנצטרכו ישראל לפרה אדומה ולא היה מוצאים ואח"כ מצאו אותה אצל עכו"ם אחד.¹⁰ הלכו ואמרו לו: מכור לנו את הפרה שיש לך שאנו צריכים לה. אמר להם: תנו את דמיה וטלו אותה. וכמה הם דמיה? בשלושה זהובים או בדי זהובים. אמרו לו: ואנו נותנים.¹¹ עד שהם הולכים להביא את הדמים הרגיש אותו העכו"ם להיכן הם צריכים את הפרה. וכיון שבאו והביאו את דמיה, אמר להם: איני מוכרה לכם. אמרו לו: שמא להוסיף על דמיה אתה מבקש, ואם אתה מבקש אנו נותנים לך כל מה שתבקש, ואותו רשע כל שהיה רואה אותם דחוקים, עילה היה עליהם. אמרו לו: טול לך ה' זהובים והוא לא היה מבקש.¹² טול עשרה, טול כ', עד שהגיעו לקי' והוא לא היה מבקש. ויש מרבותינו אומרים עד שהגיעו ליתן לו אלף זהובים. כשקיבל עליו ליתנה להם באלף זהובים והתנו עמו¹³ והלכו להביא לו הזהובים.¹⁴

מה עשה אותו הרשע? אומר לגוי אחר חברו: בוא וראה היאך אני משחק ביהודים הללו. כלום הם מבקשים אותה ונותנים לי כל הדמים, אלא מפני שלא עלה עליה עול.¹⁵ הריני נוטל את העול ונותנו עליה, ומשחק אני עליהם ואטול את ממונם. כן עשה, נטל את העול ונתן עליה כל הלילה. וזה היא סימנה של פרה שלא עלה עליה עול, שתי שערות יש בצוארה במקום שעול נתון, וכל זמן שלא עלה עליה עול שתי שערות זקופות הם. ניתן עליה עול מיד שתי השערות נכפפים. ועוד סימן אחר יש בה. עד שלא עלה עליה עול עיניה שוות. עלה עליה עול, עיניה שורות והיא מתחלפת פוזלת ומסתכלת בעול. כיון שבאו ליקח אותה ממנו וכל אותו הזהב בידם והראו לו הזהב, מיד נכנס והעביר את העול מן הפרה והוציאה להם. כיון שהוציאה להם התחילו מסתכלים בה ורואין את סימנה. אותם ב' שערות שהיו זקופות שנכפפו ועוד עיניים מן העול שנפלו. אמרו לו: טול את פרתך אין אנו צריכין לה, שחוק באמך. כיון שראה אותו רשע שהחזירו לו פרתו ויצא ריקם מכל אותם הזהובים, אותו הפה שאמר אני משחק בהם התחיל אומר: ברוך שבחר באומה הזו, ונכנס לו לתוך ביתו ותלה את החבל וחנק את עצמו. "כן יאבדו כל אויבך ה'".¹⁶

הא למדת שמכל מקום לוקחים פרה בין מישראל בין מגוי, שלא תאמר כתוב בתורה שאין ליקח פרה אלא מישראל אלא אפילו מן הגוי, מניין, ממה שקראו בעניין: "דבר אל בני ישראל ויקחו אליך גוי".¹⁷

וכל מהלך הגמרא שהוא לפי שיטת ר' אליעזר, כולל ענין "זוהמת הנחש". ובגלל זה אין לקחת מהם קורבנות כלל ואפילו לא אבנים יקרות וחומרים אחרים להקדש. בשל שחיתותם יש להימנע מכל מגע איתם, החל מאכסנייה גרידא וכלה בדברים שבקדושה.

⁹ מלשון המדרש "חשודים על העבירות להחטיא את ישראל" נראה לכאורה שהדרשן לא בא רק להסביר את שיטת ר' אליעזר, אלא גם מצדד בדעה שהבאנו בהערת השוליים הקודמת בדבר ההשחתה המוסרית שהגויים נוהגים עם בהמותיהם. אבל בהמשך, מכין לנו הדרשן הפתעה. הסיבה היא אחרת לגמרי: יחסי מסחר והגינות בעסקים (שבהם דווקא האשימו הגויים את היהודים במרוצת הדורות). האם זו סיבה לא לקנות מהם פרה אדומה? באיזו שיטה הולך המדרש?

¹⁰ ראו מסכת פרה פרק ג משנה ה שבמרוצת הדורות נעשו תשע פרות אדומות: הראשונה עשה משה, השנייה – עזרא, ושבע (כשיטת חכמים שם) מעזרא ואילך. אם לא נניח שעשו פרה אדומה גם אחרי החורבן (האם זה אפשרי?), יש לומר שמדרש פסיקתא רבתי המאוחר מספר על אירוע שאירע זמן רב לפני עריכתו. ועכ"פ, יש לשים לב למעורבות החכמים כאן – לא הכהנים.

¹¹ היינו הייתה הסכמה על העסקה.

¹² לא הסכים והפר את מילתו הראשונה.

¹³ מה השתנתה הסכמה זו לעומת הקודמת שהגוי הפר אותה? איזו התניה ברורה יותר הייתה כאן?

¹⁴ כל המשא ומתן שניהלו החכמים עם הגוי נשמע מוזר ולכאורה מאד לא מתוחכם מצדם. מדוע לא סגרו עסקה בפעם הראשונה? באו בלי שום כסף בכיסם? אפילו לא 4-5 זהובים דמי פרה רגילה? ומה פשר האמירה "ואם אתה מבקש אנו נותנים לך כל מה שתבקש" שמראש מעלה את המחיר? נראה שהיו צריכים החכמים לשלוח סוחר ממולח במקומם. או שמא מבקש הדרשן להציג את המסירות של חכמים למצוות פרה ותמימותם ("פרה אדומה תמימה") כנגד רשעותו וערמומיותו של הגוי.

¹⁵ גם את המידע הזה הסגירו החכמים? האם בזמן שחכמים הלכו להביא את הכסף, התעניין הגוי וגילה מדוע רצו חכמים כל כך את הפרה הזו?

¹⁶ נראה שאולי בדרשה המקורית ניתן איזשהו קרדיט לגוי שהגם שניסה לרמות ויצא בפחי נפש, מברך ואומר: "ברוך שבחר באומה הזו", אולי בדומה לסיפור בדברים רבה פרשת עקב פרשה ג: "מעשה ברבי שמעון בן שטח שלקח חמור אחד מישמעאלי אחד. הלכו תלמידיו ומצאו בו אבן אחת טובה תלויה לו בצוארו. אמרו לו: רבי (משלי י) ברכת ה' היא תעשיר. אמר להם ר' שמעון בן שטח: חמור לקחתי, אבן טובה לא לקחתי. הלך והחזירה לאותו ישמעאלי וקרא עליו אותו ישמעאל: ברוך ה' אלהי שמעון בן שטח". ראו סיפור זה בדברינו [אמונתו של בשר ודם](#) בפרשת עקב. אבל עורך המדרש לא מוכן לתת שום קרדיט לגוי שניסה לרמות את החכמים ומוסיף את משפט מסכם שאינו מגוף הדרשה: "כן יאבדו כל אויבך ה'" – פסוק שלקוח מתוך סיום שירת דבורה.

¹⁷ לאורך כל הסיפור נראה שהוא מתנדנד בין שיטת חכמים שלוקחים פרה אדומה מגוי – שהרי הלכו לגוי לקחת פרה אדומה, ובין שיטת ר' אליעזר – שהרי ניסה אותו גוי לרמות את חכמי ישראל. אבל מסקנת הסיפור היא ברורה. עם כל הקשיים והרומאויות שהגוי הערים על חכמים, לוקחים פרה אדומה שמטרתה "טהרתם של ישראל" גם מגויים, בשורה התחתונה, סיפור זה הוא כנגד שיטתו של ר' אליעזר (כולל הפסוק "ויקחו אליך פרה אדומה" שנדרש בדיוק ההפך מדרשת רב שילא עפ"י ר' אליעזר, ראו הגמרא בעבודה זרה שם) והוא הולך בשיטת חכמים שיסוד שיטתם הוא הפסוק בישעיהו ט ז: "כֹּל צֶאֱן קָדָר יִקְבְּצוּ לָךְ ... יַעֲלוּ עַל רִצּוֹן מִזְבֵּחַ". וגם הפסוק הפותח את ספר ויקרא: "אדם כי יקריב מכס וכו'" – ראו דברינו [אדם כי יקריב](#) בפרשת ויקרא. מה שנעשה ברעש גדול בפרשת [תנורו של עכנאי](#), נעשה כאן באופן מינורי. אין הלכה כר' אליעזר וכתלמי בית המדרש לא התמוטטו. אין להימנע מיחסי מסחר עם גויים, גם לענייני קדושה וקורבנות. אז מה לעשות? לפקוח עין ולהזהר. ולבדוק ולשוב ולבדוק. אך לא להימנע.

דברים רבה א טו – ר' אליעזר משבח את דמא בן נתינה¹⁸

א"ר אבהו: שאלו תלמידיו את רבי אליעזר הגדול: אי זהו כיבוד אב ואם?¹⁹ אמר להם צאו וראו מה עשה דמא בן נתינה באשקלון?²⁰ והיתה אמו חסרת דעת והיתה מסטרתו בין חביריו ולא היה אומר לה אלא "דייך אמיי". אמרו רבותינו: פעם אחת באו חכמים אצלו ליקח הימנו אבן אחת טובה שנאבדה מכלי כהן גדול,²¹ שהיה דר באשקלון ופסקו עמו באלף זהובים. נכנס ומצא רגלו של אביו פשוטה על התיבה שהיתה אבן טובה בתוכה והיה ישן. ולא בקש לצערו ויצא לחוץ ריקם. כיון שלא הוציאה, כסבורים שמבקש מהן יותר והעלו דמיה עשרת אלפים זהובים. כשנעור אביו משנתו, נכנס והוציאה להן. בקשו ליתן לו עשרת אלפים זהובים. אמר להם: חס לי, איני נהנה משכר אבותי, אלא בדמים הראשונים שפסקתי עמכם, אלף זהובים, כך אני נוטל מכם. ומה שכר נתן לו הקב"ה? אמרו רבותינו: באותה שנה ילדה פרתו פרה אדומה ומכרה יותר מעשרת אלפים זהובים. ראה כמה גדול כבוד אב ואם.²²

מסכת מכות דף כד עמוד א – עמוס מבטל את דברי משה

אמר ר' יוסי בר חנינא: ארבע גזירות גזר משה רבינו על ישראל. באו ארבעה נביאים וביטלו. משה אמר: "וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב" (דברים לג כח), בא עמוס וביטלה, שנאמר: "חדל נא מי יקום יעקב כי קטון הוא" (עמוס ז ה).²³

במדבר רבה יט ו – דברים שלא נתגלו למשה נתגלו לר' עקיבא וחבריו

"ויקחו אליך פרה אדומה" - א"ר יוסי ברבי חנינא: אמר לו הקב"ה למשה: לך אני מגלה טעם פרה, אבל לאחר - חוקה. שאמר רב הונא: כתוב: "כי אקח מועד אני מישרים אשפוט" (תהלים עה ג) וכתוב: "והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון" (זכריה יד ו) "יקפאון" כתיב - דברים המכוסים מכם בעולם הזה, עתידים להיות צפים לכם לעולם הבא. כסומא זה שצופה, שכתוב: "והולכתי עורים בדרך לא ידעו ... אשים מחשך לפניכם לאור" (ישעיהו מב טז) וכתוב: "אלה הדברים עשיתם ולא עזבתם" (שם) - "אעשה" אין כתיב כאן, אלא

ראו גם ספרי זוטא פסקא יט: "ר' אליעזר אומר: אין לוקחין אותה מן הגוים וחכמים מכשירין. אמרו מעשה שלקחו מפרה מן הערביים והיו קורין אותה דמת והיא רצה ובאת". ועוד שם: "מעשה שירדו זקני ירושלים אצל גוי אחד ששמעו שפרה אדומה אצלו ושמעו עליהם באלף זהובים. אמר: למחר היהודים אומרים אשר לא עלה עליה עול. היה מניח עליה עול על צוארה. אמרו לו: הוציאה אלינו ונתנו לו אלף זהובים. הוציאה להן. אמרו לו: אפילו אתה נותנה לנו חנם אין לנו בה הנאה. החזר לנו את הדמים. כיון שלקחו הימנו את הדמים עלה לראש הגג ונפל ומת. סימן היה לחכמים ששתי שערות היו בכתפה שתי וערב ובשעה שעולה עול על צוארה היו נושרות והיו עיניה בולטות למקום הניר". מה שמעניין במקרה זה, הוא שנתנו לגוי את הכסף ורק אח"כ בדקו את הפרה והיו צריכים לבקש את הכסף חזרה. מדוע עשו כך?

¹⁸ הסיפור שלהלן על דמא בן נתינה שלא העיר את אביו בשביל ממונו רב, מופיע במספר מקורות. ראו מסכת קידושין לא ע"א (נוסח קצר), ירושלמי פאה פרק א הלכה א וקידושין פרק א הלכה ז (נוסח רחב שממנו כנראה לקח מדרש דברים רבה שהבאנו). כך גם בפסיקתא רבתי כג (פרשה רביעית, כבד את אביך ואמך). וכמוכן בגמרא עבודה זרה דפים כב-כג שמלווה אותנו כל הזמן. ואנחנו אמצנו את נוסח דברים רבה ולהלן נעיר רק על הבדלים משמעותיים הנוגעים לענייננו.

¹⁹ שימו לב כבר בתחילת הסיפור שהוא מובא בשם ר' אליעזר הורקנוס (שכיניו "הגדול"). כך הוא בכל המקורות הנ"ל!

²⁰ למען הסר ספק, ברוב המקורות מודגש ברור שדמא בן נתינה היה גוי במשרה חשובה ולא עוד אלא שכיבוד אב ואם שלו גבל בעבודה זרה (מכונה עכו"ם במקורות). ראו הנוסח בירושלמי פאה: "אמר ר' חזקיה: גוי אשקלוני היה וראש פטרבולי היה ואבן שישב אביו עליה לא ישב עליה מימיו וכיון שמת אביו עשה אותה יראה שלו". פטרבולי הוא ראש מועצת העיר.

²¹ לפי הנוסח בירושלמי מדובר באחת מאבני החושן, אבן ישפה שהייתה של בנימין. וכיון שהייתה האבן האחרונה היה כתוב עליה גם "שבטי ישורון" על מנת להשלים את האות ט"ת החסרה לאל"ף ב"ת של אותיות השבטים (שמות רבה לח ט, ראו בדברינו [ונשא אהרון את שמות בני ישראל](#) בפרשת תצוה) וכבר התקשו המפרשים בכך, שהרי מדובר בבית שני בו כפי הנראה לא היה החושן כי לא היו האורים והתומים ולא השמיר. ראו תוספות גיטין סח ע"א.

²² עוד שם הרבה על כיבוד אב ואם. ההקשר לספר דברים הוא הציווי, בתחילת הספר, לעקוף את בני עשו ולא להתגרות בהם מלחמה. וכל כך, בגלל שעשו נהג כבוד באביו: "אמר ר' שמעון בן גמליאל: לא כיבד בריה את אבותיו כמו אני את אבותי ומצאתי שכיבד עשו לאביו יותר ממני" (בדברינו [כיבוד אב של עשו](#)). נחזור לענייננו. דמותו ושיטתו של ר' אליעזר בן הורקנוס העולה מסיפור זה שונה בתכלית מהדמות שראינו לעיל ובוודאי מזו שבמסכת ע"ז שהבאנו בהערות שוליים ו-6 לעיל. ואכן הגמרא שם דנה בסתירה זו ומתרצת "שהיו ישראל משמרים אותה משעה שנולדה" ואו שהעסקה לא נעשתה ישירות עם הגוי "על ידי תגרי ישראל זבון". כל זה קצת דחוק, מה גם ששם צצה בעיה נוספת שכן לשיטת מסוימות (תני דבי ר' שילא) ר' אליעזר אוסר לא רק לקחת פרה אדומה וקורבנות מהגוי, אלא גם צרכי מקדש אחרים והסיפור הנאמר לנו בשמו: "שאלו תלמידיו את רבי אליעזר הגדול: אי זהו כיבוד אב ואם? אמר להם צאו וראו" - מדבר לא רק בפרה אדומה אלא גם באבני החושן. האם נאמר שר' אליעזר שינה את גישתו?

²³ עוד שם דברים ברוח דומה, כגון: "משה אמר: ובגוים ההם לא תרגיע, בא ירמיה ואמר: הלוך להרגיעו ישראל, משה אמר: ואבדתם בגוים, בא ישעיהו ואמר: והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו'", ראו שם. הנביאים מבטלים את גישתו הבדלנית והפסימית של משה. האם זה מה שגרם, במחשבה שנייה, גם לשינוי בשיטתו של ר' אליעזר בן הורקנוס שהוא מ"יוצאי חלציו של משה" וגישתו הבדלנית והמחמירה, להסכים שלוקחים קרבנות מהנכרים?

"עשיתים" - שכבר עשיתים לרבי עקיבא וחביריו. אמר ר' אחא: דברים שלא נגלו למשה, נגלו לר' עקיבא וחביריו. "וכל יקר ראתה עינו" (איוב כח י) - זה רבי עקיבא וחביריו.²⁴

אחרית דבר

במדרש בו פתחנו מבקש משה להזדהות עם דמותו של ר' אליעזר, או שמא ההפך המדרש מזהה את ר' אליעזר "הגדול" עם דמותו של משה. במדרש האחרון שהבאנו, משה מתפעל מדמותו של ר' עקיבא שהוא וחבריו מגלים, בדרישת כתיב האותיות של התורה שבכתב, את צפונות התורה שבע"פ ובהם: "דברים שלא נגלו למשה". בין ר' אליעזר מצד אחד של המתרס ור' עקיבא וחבריו מהצד האחר,²⁵ נתגלתה תהום גדולה של מחלוקת על כוחם של חכמים לדרוש ולהכריע כהבנתם, גם כביכול כנגד הקב"ה: "נצחוני בני, נצחוני בני", "אחרי רבים להטות", "לא בשמים היא" בפרשת תנורו של עכנאי ולא רק בה. ראו מה שכתבנו על ר' אליעזר בהערה 6 לעיל, כמשמר המסורת וכמי שמעולם לא אמר דבר שלא שמע מרבו (ורבו מרבו, עד משה רבנו). האחד והמיוחד הוא ר' אליעזר שאיתו מבקש משה להזדהות בשל אישיותו הגדולה, שימור המסורת, הדרך האישית הקשה שעבר, חיבור ההלכה עד משה ועוד.²⁶ אבל ר' עקיבא וחבריו (ובראשם ר' יהושע מורו ורבו ובר הפלוגתא הגדול של ר' אליעזר), פורצים דרכים ומפליסים נתיבות בהלכה והכל "הלכה למשה מסיני".²⁷ ראו דברינו מה שתלמיד עתיד לחדש בפרשת עקב. אז כמו מי אתה משה? בדרכו של מי אתה הולך? או שמא נכון יותר ההפך, מי הוא שנאמן יותר לדרכו של משה וממשיך דרכו בבית המדרש, ר' אליעזר או ר' עקיבא?

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: בהמשך למשנה במסכת פרה שהבאנו בהערה 10 לעיל על תשע הפרות האדומות שנעשו לאורך כל ההיסטוריה של עם ישראל, יש לשים לב לחלוקה האסימטרית הברורה. פרה אחת מימות משה ועד חורבן בית ראשון – כ-800 שנה, ושמונה פרות אדומות בתקופת בית שני מעזרא ועד חורבן הבית (אם לא נניח שעשו פרה אדומה גם אחרי החורבן, האם זה אפשרי?) – כ-550 שנה! מה זה אומר בהתייחסות של חז"ל לשמירה על דיני טהרה בבית שני מול הראשון? ראו הסיפור בגמרא יומא כג ע"א על הרצח בבית המקדש ודברי הסיכום שם: "ללמדך שקשה עליהם טהרת כלים יותר משפיכות דמים".

²⁴ ראשו של המדרש הזה (עליו התעכבנו בדברינו חוקה חקתי וכן אמרתי אחכמה בפרשת חוקת) מציין שלמשה התגלה טעמה של מצוות פרה אדומה ולאחרים לא, המשכו של המדרש, שלעתיד לבוא יתגלה טעם פרה ו"טעמים המכוסים" לכולנו, וסופו שלר' עקיבא וחבריו, היינו בתקופת הביניים של חז"ל בין משה ובין "לעתיד לבוא", התגלו "דברים שלא נגלו למשה". ואנחנו נזכרים כמובן בגמרא הידועה במסכת מנחות כט ע"ב על משה שנכנס לבית המדרש של ר' עקיבא וחבריו ולא מבין מה הם אומרים ובפרט כל אותן הלכות שר' עקיבא דורש מהכתרים שקשר הקב"ה לתורה שנכתבה על ידו במרום. אמנם, כל דרשה ורעיונה, כל דרשה ומסריה, אבל האם בכל זאת נוכל לחבר את המקור הראשון והאחרון שהבאנו לרעיון אחד שיכרוך גם את מקורות הביניים לעיל?

²⁵ תלמידי חכמים מכונים 'בעלי תריסין' בשל התנצחויותיהם (מלחמותיהם) בבית המדרש.

²⁶ ראו בירושלמי שבת פרק א הלכה ב: "אם יכול את לשלש את השמועה עד משה שלשלה. ואם לאו ראשון ראשון או אחרון אחרון".

²⁷ ובאמת, במשמעות עקרון זה יחלקו ר' אליעזר ור' עקיבא. ר' אליעזר יאמר על כל חידוש בבית המדרש (לאלה שהוא יסכים): אין זה חידוש שלכם. אם תבדקו ותחפרו רבה, אילו שימרתם את המסורת כראוי, הייתם נוכחים שחידוש זה "שחידשתם", כבר נאמר למשה בסיני. ואילו ר' עקיבא יאמר: הפוך מורי ורבי, הפוך!! בהורדת התורה לארץ ומסירתה לחכמים טמון כלל הזהב שכל מה שעתידיים חכמים לחדש מקבל תוקף של "הלכה למשה מסיני". ראו הדף מה שתלמיד עתיד לחדש בפרשת עקב.